

Ligestilling i *Retskrivningsordbogen*

I sensommeren 2023 fortalte Sprognævnet i en artikel til **Politiken** om nogle af de ændringer der finder sted i den kommende udgave af *Retskrivningsordbogen*, bl.a. at vi indfører en række ord på *-kvinde* som pendanter til opslagsord på *-mand*. Interviewet medførte en del medieopmærksomhed og polemik, og mange forstod ikke baggrunden for vores ændringer eller hvorfor de blev ført ud i livet. Forhåbentlig vil artiklen her give læserne en større forståelse for begge dele.

MARGRETHE HEIDE-MANN ANDERSEN (f. 1971), er seniorforsker i Dansk Sprognævn.

DER ER KOMMET EN STØRRE, generel bevidsthed om underliggende ligestillingsproblematikker i Danmark siden den seneste udgave af *Retskrivningsordbogen* udkom i 2012, også indenfor ordbogsredigering. Nye undersøgelser peger på at sammensætninger med *-kvinde* står stærkere i sprogbrugen end fx *Retskrivningsordbogen* afspejler, og at ord på *-kvinde* (og *-person*) er på vej frem, fx *venstrekvinde*. Da Sprognævnet er forpligtet til at følge sprogets udvikling på et videnskabeligt grundlag, har nævnet med afsæt i bl.a. **FN's femte verdensmål om ligestilling** foretaget en række undersøgelser og analyser af *Retskrivningsordbogens* ordstof for at finde ud af om kvinder (og mænd) fremstilles ulige eller stereotypet i ordbogen.

Ændringerne er foretaget af *Retskrivningsordbogens* redaktion i samråd med **fagrådet for retskrivning**. Ændringerne vil kunne ses når den nye udgave af ordbogen udkommer i slutningen af 2024.

KØNSSTEREOTYPER I ORDBØGER – OM LIGESTILLING I ORDBOGENS EKSEMPLER

Den norske forsker og ordbogsredaktør Ruth Vatvedt Fjeld har beskæftiget sig med kønsstereotyper i ordbøger. Hun skriver bl.a. at kønsstereotyper fx skabes "ved å framstille kvinner i en foreldet rolle som passive objekter eller bare i hjemmets sfære, der utseende og fremtreden er det avgjørende, mens menn er framstilt som aktive og agerende deltakere i handel og samfunnsliv med framtreddende posisjoner og stor aksjons-

» radius” (Fjeld 2015: 38). En sådan kønsstereotyp fremstilling ser man fx i *Ordbog over det danske Sprog* under opslagsordet *rengjøre*, hvor man finder eksempler som ”Konen . . . havde travlt med Rengjøren og anden daglig Husgjerning” og ”Det er en Mands Klage over sin Kones Reengjøren om Løverdagen”. Der er ikke noget galt med eksemplerne som sådan, og slet ikke i betragtning af at de er skrevet i hhv. sidste halvdel af 1800-tallet og sidste halvdel af 1700-tallet. Men eksemplerne ville være mærkværdige i en nutidig ordbog, hvor man i betragtning af at kønsrollerne trods alt har ændret sig siden 1700-tallet, kan forvente en anden fremstilling af kvinder.

Selvom *Retskrivningsordbogen* på ingen måde indeholder eksempler som de nævnte fra *Ordbog over det danske Sprog*, er der også her visse kønsstereotype fremstillinger som vi har forsøgt at rydde op i. Under opslagsordet *beværte* giver ordbogen således eksemplet ”hun beværte gæsterne med kaffe og kage”, og under opslagsordet *fjante* kan man se eksemplet ”pigerne fjanter rundt”. Kvinder kan fint beværte, ligesom piger kan fjanter, men det samme gælder for mænd og drenge, og derfor ændrer vi i den kommende udgave af *Retskrivningsordbogen* eksemplerne til ”de beværter gæsterne med kaffe og kage” og ”børnene fjanter rundt”. Dermed gør vi altså eksemplerne neutrale mht. køn i stedet for at reproducere kønsstereotyper. Under opslagsordet *anstands dame* står der i den nuværende udgave af *Retskrivningsordbogen* ”person som skal sørge for at en ung pige opfører sig passende”, og det er angivet at ordet bruges spøgende. Det laver vi om i den kommende udgave således at ordet kommer til at have to betydninger. Det kommer dels til at fremgå at den historiske betydning af *anstandsdame* er ’kvinde som skal sørge for at en ung pige opfører sig anstændigt’, for det var det anstandsdamer gjorde før i tiden. Og den nutidige, spøgende be-

tydning bliver ændret til ’person som skal sørge for at et ungt menneske opfører sig passende’ – hvad det så end vil sige at opføre sig passende.

Yderligere kan vi se at en del af ordbogens ordstof kan skabe en stereotyp forestilling om mænd – fx som voldsforbrydere. Under opslagsordet *anklage* står der således ”han blev anklaget for uagtsomt manddrab”, hvilket vi ændrer til ”den tiltalte blev anklaget for uagtsomt manddrab”. Og i samme åndedrag ændrer vi eksemplet ”deroveni fik han en bøde” (under opslagsordet *deroveni*) til ”deroveni fik de en bøde”. Det er altså ikke kun de stereotype fremstillinger af kvinder som vi med ganske få virkemidler ændrer på – det er også de stereotype fremstillinger af mænd.

I ordbogens eksempler udskifter vi så vidt muligt de kønsspecifikke pronomener med kønsneutrale ord og udtryk, fx flertalspronomenet *de* i stedet for *han* eller *hun*. Denne udskiftning burde være helt ukontroversiel og består altså blot i at udskifte et pronomen med et andet.

LIGESTILLING I OPSLAGSORD

Hvis man laver en søgning i *Retskrivningsordbogen* på efterleddene *-kvinde* og *-mand*, vil man se at der er 17 ord der ender på *-kvinde*, og 192 ord der ender på *-mand*. Det er i sig selv ikke nødvendigvis et udtryk for at ordbogen giver et ulige billede af forholdene mellem mænd og kvinder, for i en del af de ord der ender på *-mand*, har *mand* slet ikke betydningen ’menneske’ – og måske ikke engang et ’levende væsen’. Det gælder fx ord som *begmand*, *vandmand*, *nullermand* og *orlogsmand* (der er et krigsskib), hvor det altså ikke giver mening at oprette opslagsord som *begkvinde*, *vandkvinde*, *nullerkvinde* og *orlogskvinde*. Denne gruppe af ord kan vi således se bort fra i denne sammenhæng.

Resten af ordene på *-mand* kan man opdele i

to grupper (jf. Kirchmeier 2021). I den ene gruppe betyder *mand* 'menneske', og denne betydning findes bl.a. i ord som *ejermand*, *menigmand* og *hvermand*. Udtrykket *Gud* og *hvermand* betyder jo fx netop alle, også kvinder (jf. Jarvad 2014).

I den anden gruppe betyder *mand* faktisk 'mand', fx *domsmand* (der er en funktionsbetegnelse) og *bedemand* (der er en stillingsbetegnelse), og her er der typisk tale om funktioner og stillinger der helt overvejende har været varetaget af mænd, men hvor det er blevet mere og mere almindeligt at kvinder har samme funktion eller stilling. Det er i disse to grupper at det i visse – men langt fra alle – tilfælde kan være rimeligt at indføre panderter til opslagsordene på *-mand*.

NÅR -MAND BETYDER 'MENNESKE'

I den gruppe hvor *-mand* betyder 'menneske', indfører vi en række kvindelige panderter i den kommende udgave af *Retskrivningsordbogen*, fx *afholdskvinde* (til *afholdsmænd*) og *førstekvinde* (til *førstemænd*), fordi de er frekvente i sprogbrugen. Det er dog kun en lille håndfuld i denne gruppe som har fået en kvindelig pendant, først og fremmest fordi langt de fleste af *-kvinde*-ordene er meget lavfrekvente. På den baggrund indfører vi ikke *bombekvinde* (til *bombemænd*), *landkvinde* (til *landmænd*) og *sidstekvinde* (til *sidstemænd*). Heller ikke nationalitetsbetegnelserne *nordmand* og *franskmand* får panderter som er neutrale mht. køn. Andre gange indfører vi en kønsneutral betegnelse, fx *gerningsperson* (ikke *gerningskvinde*), idet *gerningsperson* er mere udbredt end *gerningskvinde*, eller vi indfører begge dele, fx både *voldskvinde* og *voldsperson* da de er nogenlunde lige frekvente.

NÅR -MAND BETYDER 'MAND'

I den sidste gruppe af ord betyder efterledet *-mand* faktisk 'mand', og det er som nævnt

typisk i ord som *domsmand* og *bedemand*. I og med at der i dag er mange kvinder der bestrider erhverv som det tidligere typisk kun var mænd der bestred, er det i denne gruppe af ord at det er mest oplagt at indføre kvindelige panderter i den kommende udgave af *Retskrivningsordbogen*. Det har vi gjort med opslagsord som fx *ankerkvinde* (til *ankermænd*, altså 'støtteperson i en gruppe; studievært i radio- el. tv-program'), *finansskvinde* (til *finansmænd*) og *handelskvinde* (til *handelsmænd*). Disse ord er først og fremmest indført fordi vi har kunnet dokumentere at de var frekvente nok til at komme i ordbogen. Denne dokumentation består af søgninger i Infomedia, pressens samlede mediearkiv, og i vores eget mediekorpus på omkring 5 mia. løbende ord, suppleret med googleundersøgelser. Det fremgår af vores undersøgelser at et ord som *valgskvinde* stort set aldrig forekommer, mens *finansskvinde* er relativt frekvent. Frekvensundersøgelser står dog ikke alene i vores arbejde, men suppleres med vores viden om sprog og sprogets udvikling, herunder vores videnskabelige arbejde med undersøgelser af ordenes brug. Sådanne undersøgelser viser fx at *finansskvinde* bruges helt neutralt i en overskrift som denne fra Berlingske 26.1.2023: "Dansk finansskvinde frikendt i gigantisk sag om hvidvask i svensk storbank". Ordets frekvens og brug bekræfter altså at det er berettiget til en plads i *Retskrivningsordbogen*.

HVOR ÆNDRER VI IKKE NOGET?

I mange tilfælde er der ikke nogen grund til at indsætte en kvindelig pendant til ordene på *-mand* fordi ordene simpelthen ikke bruges. Foruden de tidligere nævnte ord hvor *-mand* ikke henviser til en person, gælder det en del maritime ord (*bedstemænd*, *styrmand* og *sømand*), ældre ord som *eftermænd* (i betydningen 'efterfølger') og historiske eller bibelske ord som *lensmand*

» ('person der har fået overdraget et len eller en embedsmand'), *sædemand* ('person der spreder såsæd') og *stormand* ('mand med stor magt eller indflydelse'). Også visse stillingsbetegnelser bruges kun med endelsen *-mand*, fx *købmand*, *pølsemand* og *frømand*.

Der er også en del ord hvor vi har vurderet at der endnu ikke er videnskabeligt grundlag for at indsætte ord på *-kvinde*, fx *bededame/bedekvinde* og *stuntkvinde*. Det er dog muligt at sådanne ord vil blive mere udbredte med tiden, og hvis det sker, vil de finde en plads i ordbogen.

AFSLUTTENDE BEMÆRKNINGER

Det er vigtigt at understrege at vores arbejde alene har bestået i at indføre opslagsord på *-kvinde* (eller *-mand*, der dog kun er indført i *karrieremand*) de steder hvor vores undersøgelser viser at det giver mening, og at ændre eksempler og betydningsforklaringer der hvor de kan virke kønsstereotype. Vi sletter ingen opslagsord, og vi ændrer ikke ved de historiske betydninger af gamle ord. Vi tager heller ikke stilling til om det er bedre at bruge *finanskvind* end *finansmand* – eller omvendt. Vi viser blot at sprogbrugen tilsiger at der er grundlag for at indlemme en begrænset række ord på *-kvinde* i *Retskrivningsordbogen*.

Alt i alt vil der i den kommende udgave af *Retskrivningsordbogen* være ca. 20 nye opslagsord på *-kvinde*. Disse ord lægger sig i forlængelse af for længst indarbejdede ordpar på *-mand* eller *-kvinde*, fx *foregangsmand/foregangskvinde*, *forligsmand/forligskvinde*, *rådmand/rådkvinde* og *ophavsmand/ophavskvinde*, der alle har været i ordbogen i mere end 25 år. Derudover ændrer vi også en række eksempler der fx formidler forældede kønsrollemønstre. Dette er helt på linje med at vi i det hele taget ændrer eksempler der virker forældede, fx *årets ikkeryger*, som man finder i

retskrivningsreglerne, og som virker bedaget i et samfund hvor færre og færre ryger, og hvor det at undlade at ryge altså ikke er noget der er særlig grund til at fremhæve. Dermed vedbliver *Retskrivningsordbogen* at leve op til en af Dansk Sprognævns lovbestemte forpligtelser, nemlig at følge sprogets udvikling.

REFERENCER

- Fjeld, Ruth Vatvedt (2015): Om ordbokseksempler og stereotypisering av kjønn i noen nordiske ordbøker. I: Caroline Sandström, Ilse Cantell, Eija-Riitta Grönros, Pirkko Nuolijärvi & Eivor Sommardahl (red.): *Särtryck ur Perspektiv på lexikografi, grammatik och språkpolitik i Norden*. Institutet för de inhemska språken 39. S. 35-65.
- Jarvad, Pia (2014): Bedepiger, styrkvinder og formandinder, revisited. I: *Spørg om sprog – 40 år i Sprognævnets tjeneste*. Dansk Sprognævns skrifter 44. Dansk Sprognævn.
- Kirchmeier, Sabine (2021): Ikke en kinapersons chance? Om sammensætninger med *-mand*, *-kvinde* og *-person*. I: Margrethe Heidemann Andersen og Eva Skafte Jensen (red.): *Med fornøden agtelse. Festskrift til Jørgen Schack*. Dansk Sprognævns skrifter 52. Dansk Sprognævn. S. 197-208.